

¹ Арш Г. Греческое освободительное движение конца XVIII – начала XIX в. и русско-греческие связи (Этеристы в России): Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора исторических наук / Г. Арш. – Москва, 1969. – 58 с.; Арш Г. Этеристское движение в России (Освободительная борьба греческого народа в начале XIX в. и русско-греческие связи) / Г. Арш. – Москва: Наука, 1970. – 371 с.

² Иовва И. Бессарабия и греческое национально-освободительное движение / И. Иовва. – Кишинев: Штиинца, 1974. – 256 с.

³ Оганян Л. К вопросу об отношении населения Бессарабии к освободительному движению 1821 г. в Молдавии и Валахии / Л. Оганян // Вековая дружба: материалы научной сессии Института истории Молдавского филиала АН СССР, состоявшейся 27-29 ноября 1958 г. – Кишинев: Штиинца, 1958. – С. 260-272.

⁴ Добржанський О. Хотинщина: історичний нарис / О. Добржанський, Ю. Макар, О. Масан – Чернівці: Молодий буковинець, 2002. – 464 с.

⁵ Арш Г. Греческое освободительное движение... – С. 58.

⁶ Арш Г. Этеристское движение в России ... – С. 330.

⁷ Національний архів Республіки Молдова (далі – НАРМ). – Ф. 5. – Оп. 3. – Спр. 244. – Арк. 2.

⁸ Державний архів Одеської області (далі – ДАОО). – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 8. – Арк. 3,5.

⁹ Иовва И. Вказ. праця. – С. 140.

¹⁰ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 768. – Арк. 178.

¹¹ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. 1. – Оп. 1. – Спр. 3997. – Арк. 1-2; Спр. 3999. – Арк. 1.

¹² НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 766. – Арк. 204-224.

¹³ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 7. – Арк. 262-263.

¹⁴ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 7. – Арк. 100-101.

¹⁵ Оганян Л. Общественное движение в Бессарабии в первой четверти XIX в. / Л. Оганян. – Кишинев: Штиинца, 1974 г. – Ч. I. – С. 49, 54.

¹⁶ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 8. – Арк. 406.

¹⁷ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 214. – Спр. 8. – Арк. 202-203, 264.

¹⁸ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 768. – Арк. 5.

¹⁹ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 831. – Арк. 11.

²⁰ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 831. – Арк. 179.

²¹ ДАОО. – Ф. 1. – Оп. 200. – Спр. 6. – Арк. 2-3.

²² Иовва И. Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии / И. Иовва. – Кишинев: Штиинца, 1986. – С. 154.

²³ Добржанський О. Вказ. праця. – С. 174.

²⁴ Иовва И. Южные декабристы и греческое национально-освободительное движение / И. Иовва. – Кишинев: Карта молдовеняскє, 1963. – С. 88.

²⁵ Оганян Л. К вопросу об отношении населения Бессарабии ... – С. 267-268.

²⁶ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 768. – Арк. 176.

²⁷ НАРМ. – Ф. 2. – Оп. 1. – Спр. 904. – Арк. 7-12.

²⁸ Добржанський О. Вказ. праця. – С. 174.

²⁹ Иовва И. Передовая Россия и общественно-политическое движение в Молдавии ... – С. 184-185.

³⁰ Буковина: історичний нарис [відп. ред. В.М. Ботушанський]. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 182-183.

³¹ Добржанський О. Вказ. праця. – С. 175.

³² Там само.

³³ Там само. – С. 176.

*Тамара БОГАЧИК
(Черновці)*

ОБЩЕСТВЕННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СЕВЕРНОЙ БЕССАРАБИИ ДОРЕФОРМЕННОГО ПЕРИОДА (1812-1868 гг.)

В статье на основе архивных источников и опубликованных работ сделано попытку проанализировать основные общественные процессы Северной Бессарабии в дореформенный период. Автором рассмотрена деятельность гетеристского движения на севернобессарабских территориях, освещается влияние польских восстаний 1830-1831, 1863-1864 гг. и украинского национального движения на общественную жизнь региона.

Ключевые слова: гетеристы, Северная Бессарабия, польское восстание, революционные события, волонтеры.

*Tamara BOHACHYK
(Chernivtsi)*

SOCIAL PROCESSES IN NORTHERN BESSARABIA AT PRE-REFORM PERIOD (1812-1868)

The article attempts to analyze the basic social processes of Northern Bessarabia in the pre-reform period on the basis of archival sources and published works. The author examined the activities of supporters heterystsk uprising of Northern Bessarabia lands. The impact of Polish uprisings 1830-1831 and 1863-1864 and Ukrainian national movement in the social life of the region is described.

Keywords: heterysty, Northern Bessarabia, the Polish uprising, the revolutionary events of volunteers.

УДК: 9(477) «19»+9(470) «19»

*Сергій ДОБРЖАНСЬКИЙ
(Чернівці)*

ВАСИЛЬ ПРОДАН І ЗАРОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО РУХУ НА БУКОВИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.

У статті проаналізовано перші кроки національного піднесення українців Буковини в 60-70-х роках ХІХ ст. Дана оцінка діяльності першого керівника «Руської бесіди» та «Руської ради» В. Продана. Висвітлені аспекти утворення головних громадських організацій краю та місце В. Продана у боротьбі із румунськими шовіністичними колами. Окреме місце відведено відносинам В. Продана з представниками московфільських організацій Галичини та дипломатичними представництвами Росії в Австрійській (Австро-Угорській імперії).

Ключові слова: «Руська бесіда», Буковина, московфіли, народовці, боротьба, консисторія, культурно-просвітня діяльність, В. Продан.

Суспільно-політичне життя українців Буковини 60-70-х років XIX ст. проходило під знаком панування старорусинів. Поява цієї суспільно-політичної течії зумовлювалася багатьма причинами, але головною з них була позиція тодішнього лідера українців краю В. Продана. Саме від ідей та рішень Продана залежало існування та робота перших громадських організацій «Руська бесіда» та «Руська рада». Мета публікації: з'ясувати місце В. Продана у процесі національного відродження кінця 60-х – 70-х років XIX ст. Предмет дослідження – діяльність В. Продана щодо створення та розвитку перших організацій українців краю, відстоювання етнічних інтересів.

Означена проблема нині ще недостатньо вивчена, хоча певний доробок є чималим. Найбільш інформаційно багатою працею, написаною ще на початку XX ст., була робота Є. Дмитріва «Ілюстрована історія «Руської Бесіди» в Чернівцях»¹. У ній подана історія товариства з 1869 по 1909 роки, проаналізовано успіхи, прорахунки та невдачі організації. Особливе місце приділяється діяльності В. Продану як першому засновнику товариства. Не менш важливою є праця С. Смаль-Стоцького «Буковинська Русь»², де культурно-просвітницька і політична діяльність розглядається у боротьбі з румунізаторськими потугами «Культурно-літературного товариства румунів на Буковині» та окремих румунських депутатів сейму. Місце В. Продана у русофільському русі Буковини висвітлено у роботі Д. Квітковського, Т. Бриндзана і А. Жуковського «Буковина, її минуле і сучасне»³. Діяльність першого голови «Руської бесіди» і «Руської ради» крізь призму політичної ситуації на Буковині знаходимо в монографії О. Добржанського «Національний рух українців Буковини другої половини XIX- початку XX ст.»⁴. Деякі загальні відомості про суспільно-громадський рух є в колективній роботі «Буковина: історичний нарис»⁵.

Найголовнішим джерелом у написанні статті є публікації газети «Буковина»⁶, яка на своїх шпальтах часто розміщувала інформацію про створення та діяльність перших українських організацій та роль В. Продана. Позиції товариства і його плани на майбутнє знаходимо у статуті «Руської бесіди». Важливим джерелом є також матеріали архівів. Зокрема, про стосунки між В. Проданом та російським консульством знаходимо документи у фондах «Архіву зовнішньої політики Російської імперії»⁷. Також важливе значення для написання статті мали архівні матеріали Державного архіву Чернівецької області, зокрема про засади і принципи формування «Руської бесіди», зміни статутів організації⁸.

Середина XIX ст. для українців Буковини стала знаковою. Потужний селянський виступ під проводом Лук'яна Кобилиці (1844–1849 рр.), згуртованість при виборах до австрійського парламенту

(1848 р.), намагання українських селянських громад залишити край у складі Галичини, полеміка з румунськими шовіністичними колами на сторінках галицької та буковинської періодики щодо чисельності української людності краю, боротьба за збереження Буковинської православної єпископії і створення Буковинської митрополії змусили навіть найбільших недругів говорити виважено про українців. До позиції їх провідних діячів почали прислухатися й представники владних структур Відня. Впродовж 50-60-х рр. XIX ст. відбулося ряд важливих змін, які й сприяли зародженню першого українського товариства на Буковині. Серед них, по-перше, слід назвати зміну політичної ситуації в державі. На початку 60-х рр. XIX ст. Австрія здійснила перехід від неоконсерватизму до ліберальної, конституційної монархії. Було прийнято низку законів, у тому числі й конституційні закони 1867 р., які відкрили можливість для поживлення громадського життя, поставили діяльність товариств та інших громадських об'єднань на легальну основу.

Певне поліпшення ситуації намітилося, коли українській ідеї стало приділяти увагу духовенство православної церкви Буковини на чолі з єпископом Євгеном Гакманом. З цього приводу Юрій Федькович писав, що чернівецька консисторія на початку шістдесятих років відхилила руський (фонетичний) буквар, але пізніше «консисторія порадила і мені офіційно написала, щоб не лишень буквар, але й інші книжки, коли які написав, до них прислав і вони будуть їх друкувати, а мене винагородять»⁹. Священники українських парафій шукали опори супроти румунського духовенства, яке намагалося їх підпорядкувати і дуже допікало владі та консисторії за те, що «стерегли добро буковинської православної церкви, а не хотіли піддаватися команді волоських політиків»¹⁰.

З 1873 р. при безпосередній участі Євгена Гакмана на Буковині засновано православну митрополію Буковини, що стало знаковою подією для культурного розвитку краю. Однак один з найбільш впливових діячів православної церкви Буковини С. Морар-Андрієвич став гуртувати румунську інтелігенцію й старався явно і таємно дискредитувати українців загалом і Є. Гакмана зокрема¹¹. Вони планували приєднати Буковину до Семигороддя й таким чином знівелювати вплив консисторії на край і домогтися усунення Євгена Гакмана від керівництва православними інституціями¹².

Важливим поштовхом до активізації українців перед неминучою денационалізацією було створення у 1861 р. румунського культурно-просвітнього товариства «Товариство культури та літератури» та його діяльність з підвищення рівня національної свідомості румунів краю.

Ставши в 1868 р. таємним радником імператора, Гакман на досить тривалий час поїхав до Від-

ня, але заповідав українській інтелігенції: «Man muss seinen Gegenvereinschaffen» («Необхідно створити товариство на противагу»), тобто, раз існує румунське «Товариство культури та літератури», то слід заснувати також якусь громадську організацію русинів для рівноваги¹³. Тоді ж владики, щоб мати надійну опору серед православних Буковини, доручив Василю Продану і Михайлу Коморошанину заснувати «Руську бесіду»¹⁴.

Василь Продан – український громадський та церковний діяч. Народився 29 січня 1809 року у с. Суховерхів. Ще будучи парохом с. Лашківка, займався активною літературною діяльністю на рідній мові. Тісно співпрацював з Є. Гакманом і стояв на позиціях старорусинства, визнаючи приналежність до єдиного руського православно-слов'янського народу, проте в той же час визначаючи окрему ментальну та культурну особливість русинів краю. В конкурентній боротьбі у 1866 р. отримав посаду кафедрального проповідника. Таке підвищення було зумовлено потребою Є. Гакмана в посиленні своєї позиції у боротьбі з румунськими шовіністичними колами. Окрім суто релігійних обов'язків, на В. Продана були покладені функції негласного координатора українського життя та створення з представників української інтелігенції міцної основи у боротьбі єпископа за окрему буковинську митрополію

Уже 1866 р. гурток українських патріотів на чолі з В. Проданом, до якого входили Є. Федорович, Т. Дронь, М. Галіп, М. Том'юк та інші, обговорювали питання про заснування українського товариства в Чернівцях, але ніхто не наважувався взяти керівництво цією справою на себе¹⁵. Розмови про створення товариства поновилися 1-2 листопада 1868 р. у будинку священника Георгія Драчинського, де на весіллі молодого богослова Є. Андрійчука зібралось багато священників. Тут поміж розмов про потребу заснування українського товариства архidiaкон Теоктист Дронь висловився про те, що румуни і німці вже мають свої товариства, то чому б і українцям не заснувати своє, і виявив бажання очолити організаційну роботу щодо створення товариства: «... и тієно племена уже потъшаються такими обществами, которые для развития и образования своей народности подъ названіємъ «Sociatate», «Leseverein» и пр. учредились и дальше успіли сь чьмъ ранше пробудились. Только руській народъ находится въ томъ отношеніи в задреманію»¹⁶. (Тут і далі в цитатах збережена мова оригіналу. – С.Д.). Організаційну роботу було доручено Дроню, і він поїхав селами збирати майбутніх членів товариства. Василь Продан взяв на себе узгодження дій з Гакманом, вирішення юридичних питань та налагодження співпраці з товариствами інших народностей¹⁷.

Проведена організаційна робота на місцях дала свої позитивні результати. 26 січня 1869 р. в готель

«Під золотим ягням», незважаючи на сильний холод, приїхало на зібрання приблизно 250 делегатів. Загальні збори відкрилися в присутності державного комісара Негруша. Сформувавши керівні органи зборів. Головою обрали В. Продана як особу найбільш авторитетну і «руського патріота», заступником і секретарем – відповідно Сахновича і Дроня. Після цього першим виступив Василь Продан який виклав власне бачення програми діяльності товариства «Руська бесіда»: «... Треба просвіти, треба іти разом з другими народами»¹⁸, а також окреслив мету товариства, пробудження народного духу серед українців Буковини, які є частиною «руського тіла»¹⁹.

Характерно, що вже напередодні утворення «Руської бесіди» львівська «Gazeta narodowa» назвала майбутнє товариство філією св. Юра, маючи на увазі русофільську орієнтацію його засновників. Тому на зборах за пропозицією І. Наумовича до редакції газети відіслали телеграму: «Русская бѣсида Черновецкая спѣваает вам многолѣтствіе за ваше изъявление, что мы есьмо філією святого Юрія, извѣстнаго витязя правды и свѣтла, побѣдившего змія-сатану, начальника тьмы, – а Продан додав, – и предстоятеля лжи»²⁰. Це засвідчувало, що більшість учасників зборів не заперечували проти русофільських ідей і поділяли погляди галицьких русофілів, хоча й були православними.

Новостворене товариство не могло існувати тільки на кошти, зібрані у вигляді членських внесків, а румунські чиновники, які захопили чимало владних посад в краї, не давали можливості для повноцінного розвитку. Тому В. Продан почав шукати жертводавців. Йому порадили звернутися до одного із засновників «Руської трійці» Якова Головацького. Правда, на той час Яків Головацький перейшов на русофільські позиції і в 1867 р. переїхав до Російської імперії, жив у Вільно (нині Вільнюс, Литва). Василь Продан через Якова Головацького передав лист із проханням надати допомогу до президента Віленського навчального округу Помпея Батюшкова: «На крузе земном прозяб и в нашем краю в последніи дни клас достойний житніми російской... се есть русское общество под іменем «Русска Беседа», учреділось із учених русских на Буковіне ... в незабвенную пам'ять проезда Єя Императорского Величества великая Государині російской в Крим через Буковину. Но жребій нашего общества разбивается беде, на одной стороне от ненависти злбствующих нам іноплеменников, на второй же от чувствительной скудности средств к существованію соразмерному предпріятой себе цели. В такому бо положенію возносим глас к великодушею высокіх Мужей в пространной державе російской о милостивно в споможеніе... в лібо состоящем даре деньгах, книжках, часопісах і проч»²¹.

Майже одночасно голова товариства звернувся до російського консула в Чернівцях Назімова, котрий дуже прихильно поставився до прохання. Співпраця не була тривалою, бо незабаром Назімова звільнили, звинувативши в аморальності²². Новопризначений консул Д. Кіра-Дінжан, румун за походженням, відхилив звернення Продана про збереження попередніх субсидій для «Руської бесіди», натомість почав запевняти В. Продана, «... чтобы он покинул русских, эту варварскую рассу, а обратился кь благородной романской нации... Когда онъ (*Кіра-Дінжан*. – *С.Д.*) заметил что Василий твердо держится своих начал и решительно предани де славянства и русской народности, начал угражать что он употребит все свое влияние на русское Правительство и русскія Общества, чтобы «Русской Бесѣдѣ» не посылались поддержки ни деньгами, ни книгами»²³.

Ще більше ситуація загострювалася, коли в питаннях буковинської політики В.Продан досить часто діяв не так, як хотілося б російському консулу. Незабаром між ними виник гострий конфлікт у питанні про стосунки з місцевими румунами. Д.Кіра-Дінжан за походженням був румуном і мав тісні стосунки з румунами Буковини. 1870 р. оголошено нові вибори до крайового сейму. Російський консул підштовхував В.Продана, щоби під час виборів українці діяли разом із румунами. Було зроблено спробу створити спільний румунсько-український передвиборчий комітет, але з цього нічого не вийшло. В.Продан писав: «...мы последовали въ румунський комитетъ. Одначе румыны более отъ насъ членов не хотіли принять какъ два, меня и еще одного, а своихъ 14. Поверхъ того не хотіли въ своей программе тоже право руского языка допустити, какое они положили для своего, что причиною было, же мы выступили изъ ихъ комитета, и пустились в действие нашимъ собственнымъ комитетомъ»²⁴. Справді, на протипагу бажанням російського консула українці створили свій власний передвиборчий комітет, до якого увійшли В.Продан, Л.Сахнович, І.Филипович, С.Воробкевич, Т.Дронь, Г.Воробкевич, І.Браник, І.Глібовицький, Ф.Калитовський, Л.Кирилович, Г.Константинович, Х.Матиясевич. Комітет розіслав по всій Буковині друковану відозву, в якій наголошував важливість майбутніх виборів і закликав обрати в депутати з українських місцевостей одних тільки українців. Тому під час приїзду Я. Головацького на Буковину йому поскаржились і попросили його захисту. Головацький написав листа голові «Слов'янського благодійного товариства» А.Т.Гільфердінгу, в якому описав загрозливу ситуацію щодо руської (української) ідеї на Буковині від новопризначеного консула. Напевне, лист зробив свою справу, і через деякий час фінансування поновилося.

До слова, вибори 1870 р. для комітету, очолюваного В.Проданом, закінчилися повним прова-

лом. Жоден з кандидатів, підтримуваних ним, не пройшов. У Кіцмані обрано селянина Івана Храпка. В.Продан, який намірювався тут боротися за мандат до сейму, зняв свою кандидатуру. Єдиним позитивним результатом виборчої кампанії 1870 р. для українців стало те, що український передвиборчий комітет було перетворено в перше українське політичне товариство на Буковині під назвою «Руська рада». Конституювалося воно 10 (22) червня 1870 р. в готелі «Під Кронпринцем» і повинно було відстоювати політичні інтереси українців. Спочатку очолити його мав Л.Сахнович, але на самих зборах товариства вирішили віддати керівництво В. Продану. Членами «Руської ради» спочатку були ті ж люди, що і в «Руській бесіді». У перші роки свого існування товариство не проявляло майже ніякої активності²⁵.

Не оминув Василь Продан і ще одне джерело фінансування з Росії – російське посольство у Відні. Він звертався до настоятеля посольської церкви протоієрея Раєвського²⁶, через якого й надходили гроші. Все це посприяло встановленню тісного співробітництва зі спецслужбами Росії та громадськими організаціями, котрі активно пропагували любов до царя-батюшки. Ось як характеризував Є.Пігуляк стосунки «Руської бесіди» з російською агентурою: «Бачив я, що до товариства заходять люди, які до нього взагалі не належать. Пізніше я дізнався, що це пташки з Петербурга... Бачив я і гроші в товаристві, але не австрійську валюту. З кінця червня до початку липня заходили ці гості. Саме в цей час і проводились збори так, щоб ті панове могли бути присутніми»²⁷. Така ситуація багатьох влаштовувала, оскільки, як вони вважали, «нас тут жменька людей і то бідних, що можемо зробити супроти волохів, які мають у руках весь край? Краще станемо москалями, бо вони те саме, що ми, і будемо мати значення на Буковині»²⁸. Допомогу отримували досить значну. Товариство швидко укомплектувало велику бібліотеку й отримувало дорогі періодичні видання.

Але російське фінансування дуже негативно вдарило по іміджу українців після того, як румунський барон О.Василько в Буковинському сеймі сказав: «Чужі опікуни стараються накинути нашим співкраянам (русинам) російського духу, російське письмо і мову. Таких посередників треба обов'язково відкинути, бо їх наміри є небезпечними»²⁹.

Епізоди відносин Василя Продана з росіянами використали румунські очільники для дискредитації українців у своїй газеті «Albin» («Бджола»), називаючи їх нелояльними до австрійської влади³⁰.

Отже, опіка російського консула вийшла українцям зі всіх боків на шкоду. Вона не дала можливості українцям сконсолідуватися, змушуючи за гроші відкидати українську ідентичність і приймати панслов'янське обличчя. Крім того, українців

ще з часів революції 1848 р. австрійські чиновники визнавали прихильниками уряду. Тепер повідомлення у пресі, особливо румунській, викликали сумнів німецької влади у щиросердній лояльності. До цього ще й російські рублі стримували самодіяльність просвітнього розвитку членів товариства, породжували серед них сумніви у чесності тощо.

Така «дружба» тривала до початку 1870-х років, коли помітним стало «пересихання джерела надходження рублів у товариство»³¹. Та попри все, гроші, хоча і меншою мірою, продовжували надходити. Під кінець 70-х рр. XIX ст. російська допомога знову зросла і складала до 1000 флоринів на рік.

З часом товариство стало поповнюватися новими членами, які не хотіли миритися з ідеями панславизму. І якщо в Галичині сварки та ворожнеча між двома напрямками розвитку були дуже запеклими і в них намагалися втягнути буковинців, все ж питання розвитку в товаристві «Руська бесіда» вирішувалися в основному мирно, хоча учасники суперечок в основному стояли на «твердих» позиціях. Перші ознаки прихильності до народовців стали помітними після 1871 року, коли громадськість оприлюднила подяку чернівецькому німецькомовному поету Обрісту за його працю про Т. Шевченка, а 1874 р. відіслало телеграму до Львова на вечір, присвячений 60-річчю від дня народження Т.Г. Шевченка, яку організували місцеві народовці. Але навіть такі події налякали переважуючу більшість русофілів, котрі виступили проти зв'язків, які налагоджувалися з «Просвітою».

На зібранні 1875 р. русофіли змовились, щоб витіснити з керівництва «Руської бесіди» народовські настрої. Так і сталося. До виділу (управи) увійшли в абсолютній більшості русофіли на чолі з В.Проданом. Для цього навіть обрали в керівні органи людей, які мали лишень опосередковане відношення до товариства. Проти таких дій категорично виступив Григорій Воробкевич. Він заявив, що належить до партії «хохлів» і не сприймає рішення зборів³². Також у суперечку проти Продана вступив Сидір Воробкевич, який, будучи заступником голови, нічого не міг зробити самостійно без згоди В. Продана. На знак протесту обидва Воробкевичі та ще кілька членів, які підтримували їх, оголосили про свій вихід з товариства³³.

Повністю московфільське керівництво не дало нового поштовху товариству, яке у другій половині 70-х років, ставши повністю московфільським, фактично одночасно припинило будь-яку активну діяльність. Сам В. Продан втомився від активної громадської діяльності і фактично усунувся від роботи. А у 1878 р. склав повноваження голови «Руської бесіди».

Помер В. Продан 16 грудня 1882 року.

Таким чином, роль В. Продана у початковому періоді національного відродження українців Буковини була значною. Йому вдалося організувати навколо себе однодумців і створити українські товариства, які стали доленосними для подальшого розвитку краю. Проте, незважаючи на безперечні позитиви, у діяльності Продана були і негативні речі – це, зокрема, русофільська позиція його і членів товариства та співпраця з російськими великодержавними шовіністичними представництвами, що спочатку кидало на них тінь як шпигунів іноземної держави.

¹Дмитрів Є. Ілюстрована історія «Руської Бесіди» в Чернівцях (1869-1909) / Євген Дмитрів. – Чернівці: Руська Рада, 1909. – 125 с.

²Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь / Степан Смаль-Стоцький. – Чернівці: Руська Рада, 1897. – 289 с.; Статут товариства «Руська Бесіда» в Чернівцях. – Державний архів Чернівецької області. – Ф3. – Оп.2. – Спр. 16113. – 14 арк.

³Квітковський Д. Буковина / Денис Квітковський, Теофіл Бринзан, Аркадій Жуковський. – Париж-Філадельфія-Детройт: Зелена Буковина, 1956. – 961 с.

⁴Добржанський О. Національний рух українців Буковини другої половини XIX- початку XXст. / Олександр Добржанський – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 574 с.

⁵Буковина: історичний нарис / Василь Ботушанський, Олександр Добржанський, Юрій Макар та ін. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – 416 с.

⁶Буковина. – 1885–1909 рр.

⁷Архив внешней политики России.- Ф. Главный архив. – А.2. – Оп.181. – Спр. 1055.

⁸Статут товариства «Руська Бесіда» в Чернівцях. – Державний архів Чернівецької області. – Ф3. – Оп.2. – Спр. 16113. – 14 арк.

⁹Смаль-Стоцький С. Буковинська Русь / Степан Смаль-Стоцький. – Чернівці: Руська Рада, 1897. – С. 236.

¹⁰Буковинський православний календар на 1915 рік / Буковина. – 1915. – 28 лютого.

¹¹Бібліографія // Каменярі. – 1909. – 8 квіт. – С.12.

¹²Пам'яті Юрія Федьковича // Нова Буковина. – 1912. – 28 січня. – С. 1-3.

¹³Маковой О. Життєпис Осипа Юрія Гординського-Федьковича / Осип Маковой. – Чернівці: Золоті литаври, 2005. – С. 202.

¹⁴Пам'яті Юрія Федьковича // Нова Буковина. – 1912. – 28 січня. – С. 1-3.

¹⁵Добржанський О. Вказана праця. – С. 145.

¹⁶Изь Буковини // Слово. – 1869. – 31 березня. – С.3.

¹⁷Смаль-Стоцький С. Вказана праця. – С. 237.

¹⁸Маковой О. Перші загальні збори товариства «Руська Бесіда» в Чернівцях / Осип Маковой // Буковина. – 1909. – 17 квітня. – С. 1-2.

¹⁹Філіпчук О. Початки українського національного відродження на Буковині // Укр. іст. журн. – 1999. – №4. – С. 68.

²⁰Первое собрание «Руской Бесиды» буковинской // Слово. – 1869. – 10 лютого. – С. 1-2.

²¹Свенцицкий И. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси / И. Свенцицкий. – Львов, 1909. – С. 51.

²²Архив внешней политики России.- Ф. Главный архив. – А.2.- Оп.181. – Спр. 1055. – Арк. 25.

²³Когут Л. Історія Буковини / Лев Когут // Рідний Край. – 1930. – 3 серп.

²⁴Листи В.Продана. 1869 – 1873. Рахунок прибутків і витрат товариства «Руська Бесіда» на Буковині 1869 і 1870 рр. – Державний історичний музей Російської Федерації. Відділ письмових джерел. – Оп.1. – Спр.61. – Арк. 53.

²⁵Добержанський О. Вказана праця. – С. 148.

²⁶Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М.Ф.Раевского. 40-80-е годы XIX века. – М.: Наука, 1975. – С. 378.

²⁷Боротьба розгорілась // Буковина. – 1886. – 16 вересня.

²⁸Дмитрів Є. Ілюстрована історія «Руської Бесіди» в Чернівцях (1869-1909). – С. 18

²⁹Stenographischen Protokolle des Bukowinaer Landtages. – 1869. – S. 484

³⁰Маковей О. Життєпис Осипа ЮріяГординського-Федьковича. – С. 211

³¹Пігуляк Є. Автобіографічний нарис / Єротея Пігуляк // Буковина. – 1905. – 22 трав.

³²Смаль-Стоцький С. Вказана праця. – С. 262

³³Матеріали до історії зносин галичан з буковинцями // Руслан. – 1909. – 8 вересня.

Сергей ДОБРЖАНСКИЙ
(Черновцы)

**ВАСИЛИЙ ПРОДАН И ЗАРОЖДЕНИЕ
УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО
ДВИЖЕНИЯ НА БУКОВИНЕ ВО ВТОРОЙ
ПОЛОВИНЕ XIX в.**

В статье проанализировано первые шаги национального возрождения украинцев Буковины в 60-70-х годах XIX в. Дана оценка деятельности первого руководителя «Руской беседы» и «Руской рады» В. Продана. Определено место Продана в борьбе с румынскими шовинистическими кругами. Отдельное место отведено связям В. Продана с московфильскими организациями Галичины и дипломатическими представительствами России в Австро-Венгерской империи.

Ключевые слова: «Русская беседа», Буковина, московфильцы, народники, борьба, консистория, культурно-просветительная деятельность, В. Продан.

Serhiy DOBRZHANSKYI
(Chernivtsi)

**VASIL PRODAN AND UKRAINIAN
NATIONAL RESURGENCE PROCESS
IN THE BUKOVINA IN THE SECOND PART
OF 19TH CENTURY**

The article refers to the first steps Ukrainian national resurgence in the Bukovina in the 60-70s years of 19th century. Here is assessed the activity of the first lieder of «Ruska besida» and «Ruska rada» V. Prodan. There was shown the opposition with Rumanian chauvinistic community.

Keywords: «Ruska besida», Bukovina, populists, fighting, consistency, cultural and educational activity, Vasyly Prodan.

УДК 94(477) «19/20»

Олександр ДОБРЖАНСЬКИЙ
(Чернівці)

**ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ НА БУКОВИНІ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX –
НА ПОЧАТКУ XX ст.**

У статті проаналізовано особливості формування української еліти Буковини в другій половині XIX – на початку XX ст. Охарактеризовано соціальні групи, з яких найбільш активно рекрутувалися представники української еліти краю. Особливу увагу приділено ідейним переконанням, які панували в середовищі української еліти, внутрішнім суперечкам щодо того, яким має бути майбутнє українців Буковини.

Ключові слова: Буковина, українська еліта, національний рух, С.Смаль-Стоцький, М.Василько, О.Попович, елітологія.

Одним з популярних напрямків наукових досліджень у сучасних гуманітарних науках є всебічне вивчення елітних груп суспільства, тобто тих соціальних груп, які приймають рішення і визначають пріоритети в розвитку суспільства. Найбільшою мірою це стосується правлячих еліт. Але поряд з ними існують й інші елітні групи: національні, культурно-освітні, економічні тощо. Досить цікавим і на нашу думку недостатньо вивченим є формування української національної еліти в XIX – на початку XX ст. Адже в той час Україна не мала державності, і українці не брали участі в управлінні державами, до яких входили українські землі. Якщо ж окремі з них і займали високі посади в управлінській ієрархії, то діяли як представники відповідних держав. Тому українська еліта в цей час формувалася як національно-культурна і головним завданням її було забезпечити зростання українського національного руху, залучення до нього широких народних мас. Така особливість була притаманна для всіх народів Центральної Європи, які в XIX ст. не мали своєї державності і боролися за національні права. Формування української національної еліти відбувалося в усіх українських землях, але мали місце суттєві регіональні особливості. В даній статті проаналізуємо формування еліти українського національного руху на Буковині, її соціальні характеристики та ідейні переконання.

Український національний рух на Буковині зародився у другій половині XIX ст., а на початок XX ст. він перетворився в потужну політичну силу, справляючи чималий вплив на суспільні та соціально-економічні відносини в краї. Цей рух мав стихійно-демократичний характер і позиціонував себе як виразник інтересів селян та інших нижчих верств населення. В процесі розгортання руху формується його керівне ядро, навколо якого згуртувалася